

Irma Kaarina Halonen

NAISTEN AIKA: SYMBOLISEN PALVELUKSESSA**Iiris Ruohon juhlaseminaari, Mediatutkimuksen politiikat,
Tampereen yliopisto 29.9.2006**

Tämä seminaari kutoutuu kiinnostavasti ajan käsitteen ympärille. Onhan seminaarin tarkoituksena juhlistaa sitä, että ajanlaskumme mukaisesti yksi tutkija- ja opettajakollegoistamme on määritelty 50-vuotiaaksi. Olemme vanhenevina naisina kulttuurisesti sidoksissa laskemisen tapaan, joka saattaa olla kiusallinen ja rajoittava, jopa häpeällinen. Naisten vanhenemisen häpeää tuottavat muun muassa naistenlehtien nuoruutta markkinoivat tekstit ja kuvat. Myös poliittisessa retoriikassa väestön vanheneminen on koettu talouden kasvun suurimmaksi uhkaksi. Paradoksaalista on, että samalla kun nuoruuden illuusiota ylläpidetään monenlaisin teknologioin, sodanjälkeinen eläköityvä sukupolvi alkaa kiinnostaa markkinoita uutena kuluttajaryhmänä. Toimintakykyinen, aktiivinen ja vireä kuusikymppinen on niin uusille aikakauslehdille kuin matkailu- ja vapaa-ajan teollisuudellekin haastava kohderyhmä, terveys- ja hoivapalveluista puhumattakaan. Tulevaisuus on meidän, ainakin markkinoilla.

Yliopistossa aika tuntuu pysähtyvän ja menettävän sen merkityksensä, joka ajalle muissa yhteiskunnallisissa käytännöissä annetaan. Universaalien tutkimuksen ja koulutuksen tunnuspiirteeksi on käsitetty ajattomuus ja yleistettävyyys eri aikakausina. Yliopiston aika näyttäytyy Jaques Lacanin määrittelemän symbolisen järjestyksen ylläpitäjänä, ja toisen ranskalaisfilosofin, Michel Foucault'n käsittein valtana, jopa kurinpitona ja tarkkailuna, jota ei yleensä kyseenalaisteta. Ideaali tieteellinen ajattelu on ajatonta, ja samalla myös kehontonta, vailla kytkeytymisiä materiaalsiin konteksteihin.

Professori Mikko Lehtonen kirjoitti toukokuussa 2004 Aamulehdessä julkaistussa kolumnissaan, että tutkiminen edellyttää *keskeytymätöntä* aikaa. Kolumni kiteytti oivallisesti yliopiston symbolisen järjestyksen tuottaman utopian, jonka varassa arkinen opetus- ja tutkimustoiminta edelleen tapahtuu. Keskeytymätön tutkimusaika vaikuttaa kiehtovalta ja kannatettavalta tavoitteelta. Mikäpä antoisampaa kuin saada keskittyä täydellisesti omaan tutkimusalaansa, lukea kirjat kunnolla, seurata uusinta tieteellistä keskustelua ja paneutua kirjoittamiseen aikaa säästelemättä. Häiriintymättömän ajan ideaali tuntuu vastaavan myös ideaalikäsitystä tutkijantyöstä. Tällöin tutkijan ei tarvitse keskeyttää ajatusprosessiaan edes kehon toimintaa ylläpitävien tekojen ajaksi, esimerkiksi ruokailua tai nukkumista varten. Kaikki tietävät tutkijoita, jotka yhdistävät joustavasti ruokailun tieteelliseen keskusteluun ja

laiminlyövät arkiset askareet tutkimusprosessin aikana. Professori kuttaperkat, jotka hukkailevat silmälasejaan ja papereitaan, herättävät hyväntahtoisia naurunpyrskähdyksiä ja todistavat yhä uudelleen tieteellisen työn imusta ja sen vaatimasta intensiivisestä keskeytymättömästä ajasta.

Symbolisen järjestyksen vakiinnuttaman keskeytymättömän ajan ideaali on sakraalista statuksestaan huolimatta vaikuttanut myös lattiatasolla. Tässä esityksessä kiinnitän huomion erityisesti yliopistojen sukupuolittuneeseen työnjakoon. Naistutkijan ja yliopisto-opettajan käytännön kokemukset ovat näet kaukana Lehtosen maalailemasta ja symbolisen järjestyksen ylläpitämästä ideaalista. Naistutkijoille kertyy pikemminkin kokemuksia häiritystä, keskeytetystä ja sirpaleisesta ajasta.

LINEAARINEN AIKAKÄSITYS

Keskeytymättömän ajan käsitys kytkeytyy luonnontieteiden konstruoimaan lineaariseen aikaan ja erityisesti ymmärrykseen ajan käytöstä. Kun aika on käytettävää ainesta, esimerkiksi työllä on kesto, joka määritellään sen alusta loppuun. Käsite keskeytymätön implikoi mahdollisuutta keskeytyksiin. Tekemiseen käytettävän ajan voi pätkiä tai keskeyttää, sitä voi mitata ja arvottaa suhteessa pituuteen, lyhyteen, katkonaisuuteen tai pidempiin aikajaksoihin. Työaikaa voi arvioida muun muassa sen mukaan, riittääkö sitä, onko sitä kaikkien käytettävissä, kuinka paljon aikaa itse kukin on elämänsä aikana kuluttanut. Samalla huomio kiinnittyy ajan käyttöön vallan väliin eli kysymyksiin siitä, kuka kontrolloi työaikaa, kuka varastaa työaikaa, kuka tuhlaa ja käyttää väärin työaikaa? Keskeytymätön työaika olisi selaista aikaa, jonka puitteissa toimijalla on mahdollisuus määritellä itse ajan ideaali kesto.

Bulgarialais-ranskalainen filosofi Julia Kristeva on kirjoittanut jo klassiseksi tulleen esseen ”Naisten aika”, jossa hän kuvaa lineaarista aikakäsitystä maskuliiniseksi, kulttuuriseksi ja ”pakkomielteenomaiseksi” (1993, 169). Lineaarinen aika on suunnitelmallisuuden ja virallisen historian aikaa, jossa on rakennettuja paikkoja toimijoille, ja aika-tilaa, joka jakaantuu yhteiskunnallisen ja kulttuurisen aseman pohjalta. Kristeva kirjoittaa, kuinka alkuvaiheen naisliike joutui taistelemaan paikasta historiassa ja lineaarisessa ajassa. Nykyisin tällainen paikan ja tilan hakeminen näkyy uudelleen tutkitussa naishistoriassa ja erityisesti mentaalihistorian, ’tavallisten’ ihmisten kokemusten ja elämyksien kirjoittamisessa historian lehdille.

Naisten aika on ollut historiallisestikin keskeytettyä aikaa. Jo sloganiksi on muodostunut käsitys, että naisille on kehittynyt kyky tehdä useaa työtä yhtä aikaa. Historiallinen naisten arki on ollut perheen ja lasten piirissä käytettynä katkonaista, toisteista, ajan rutiinimaista organisoimista. Länsimaisen traditionaalisen perheen työnjako on taannut keskeytymättömän työajan vain perheen miespuoliselle elättäjälle. Virkainstituutio ja professorien asema ei olisi ollut mahdollinen ilman traditionaalista perhettä. Naiset organisoivat hyvin pitkään professorien ja valtion virkamiesten arjen huolehtimalla kodin- ja taloudenpidosta.

Kun naiset ovat astuneet palkkatyön piiriin, näkyy lineaarinen aikakäsitys edelleen monin tavoin käsityksissä naisille sopivista tehtävistä. Naiset toi-

mivat lääkärikeskusten ajan varaajina ja toimitusjohtajien aikatauluista huolehtivina sihteereinä. Mediassa naisten tehtäviksi ovat kehittyneet työt, joissa valmistellaan aikaa ja tilaa toisten esiintymistä varten. Ovatko myös tutkijanaiset joutuneet lineaarisen ajan järjestelmään, joka pitää heitä jatkuvasti ajallisesti ja tilallisesti marginaalissa?

HÄIRITTY AIKA

Häiriintymättömän ajan vastakohta on häiritty ja keskeytetty aika, joka on aikataulutettu, jaksotettu, mitattu, ja annettu myös muiden kuin toimijan itsensä käyttöön. Linearisessa aikakäsityksessä keskeytetty aika merkitsee aukkoja ja katkoksia toiminnassa. Kun tutkija työskentelee kotonaan, lasten hälinä, pölynimurin ääni tai ruuan hankkiminen ja valmistaminen keskeyttävät intensiivisen työn. Nykyisinkin monet tutkijanaiset tekevät työtään juuri tällaisessa ympäristössä.

Yliopistoissa keskeytymätön aika on unelma, jota tavoitellaan monin keinoin: vetäytymällä tutkijakammioon, työskentelemällä öisin, pitämällä virkavapaata. Näissä konteksteissa ajan määrittely muuttuu näennäisen puhtaasta luonnontieteellisestä määreestä varsin kulttuuriseksi ja yhteiskunnalliseksi. Vetäytyminen arjen hälinästä on myös valtakysymys. Keskeytymättömän ajan saaminen käyttöön on poliittinen ratkaisu, joka koskee vain vähemmistöä ihmisistä ja tutkijoista. Keskeytymätön aika on näin myös sukupuolten ajasta ja tilasta kamppailua. Se, joka hoitaa arjen tehtäviä, järjestää samalla toiselle keskeytymätöntä aikaa. Kun sinä hoidat kodin ja lapsen, minä saan aikaa ajatella ja tutkia.

YLIOPISTON AIKAPERSPEKTIIVEJÄ

Aika ja tila ovat määreitä, jotka kahlitsevat ruumiiseen ja konkreettisiin tekemisen tapoihin, joilla uusinnamme toimintakykyisyyttämme. Tutkijankin täytyy syödä ja juoda, tutkijankin aika loppuu ja tila rajoittaa fyysistä liikkumista virtuaalimaailmoista huolimatta. Kun puhun otsikossani naisten ajasta symbolisen palveluksessa, tarkoitan Julia Kristevan kuvaamaa psyko-symbolista rakennelmaa, jonka sisällä naiset tuntevat, että heidät on jätetty kielen ja sosiaalisen sitoumuksen ulkopuolelle, järjen hallitsemaa institutionalisoitunutta käytäntöä, josta yliopisto tai tiedeyhteisö on esimerkki (ks. Kristeva 1993, 174).

Symbolisessa järjestyksessä ei ruumiillista vanhenemista oikeastaan ole olemassa, symbolisen piirissä voimme olla vallan hyvin vaikka pelkillä kaapeleilla yliopistoon kytkettyjä ajattelu- ja opetuskoneita. Symbolinen on ajaton järjestelmä siinä mielessä, että mikään aika ei koskaan symbolisen näkökulmasta ole riittävää tai rajallista. Ajan rajoituksia kuten vanhenemista, väsymistä ja kiirettä podetaan toisenlaisen järjestelmän piirissä, elämismaailmassa, subjektisissa kokemuksissa. Symbolisen järjestelmässä työskentelevällä yliopiston tutkija-opettajalla ei ole ruumista eikä yksityiselämää.

Vasta viime vuosikymmeninä on kiinnitetty huomiota tähän tiedemaailmaa jakavaan pään ja ruumiin dualismiin. Feministinen tutkimus on tuo-

nut esiin tutkijoiden paikantuneisuuden ja myös opettajien ja oppilaiden ruumiillisuuden. Oili-Helena Ylijoki (1998) on kirjoittanut, että yliopistoissa työskentelevillä on erilaisia aikaperspektiivejä, muun muassa ulkoa ohjattu, aikataulutettu aika, omaan työhön uppoutumista kuvaava ajaton aika, niin sanottu laatuaika, työsuhteen aika (esim. pätkätyössä) ja henkilökohtainen aika. Aikaperspektiivit saavat erilaisia merkityksiä eri elämänvaiheissa, eri sukupuolilla ja eri ammattihierarkian tasoilla.

Yliopisto työpaikkana noudattaa usein paitsi piilo-opetussuunnitelmaa, myös piilosukupuolittuneita käytäntöjä. Naistutkijat ja -opettajat ajautuvat edelleen tekemään oman uran kannalta merkityksettömiä (en tarkoita, että ne muutoin olisivat vähäpätöisiä!) virkatehtäviä, opinto-ohjausta, seminaari- ja konferenssijärjestelyjä, monia sosiaalisen koheesion kannalta tärkeitä, mutta oman tutkimustyön kannalta tuhoisia ja aikaa vieviä juhla- ja merkkipäiväsuunnitelmia. Hallinnolliset ja ikävät työtehtävät kuten raporttien ja selvitysten tekeminen ja aikatauluissa pysymisestä huolehtiminen jäävät liian usein velvollisuudentuntoisten naisten harteille. Samalla naiset kantavat myös huolta opetuksensa laadusta saamatta 'uhrautumisestaan' pätevyysarvioinneissa tunnustusta. Kenen ovelle koputamme, kun haluamme ylimääräistä (vastikkeetonta) palvelusta? Useimpien mieleen tulee se mukava, tunnollinen naiskollega. Niinikään perheissä sukupuolten välinen työnjako on tutkimusten mukaan edelleen varsin traditionaalinen. Myös tiedenainen tekee toista työpäivää tullessaan kotiin, varsinkin jos hänellä on pieniä lapsia. Iän karttuessa, läheisten sairastuessa ja vanhetessa naisille kasaantuu myös omaishoitajan tehtäviä edelleen enemmän kuin miehille.

HUIPPUTUTKIJOIDEN AIKA

Hallinnolliset laatu- ja vaatimustasojärjestelmät seuraavat jo tutkijoidenkin aikatauluja yhä tarkemmin. Ammattiliitot ovat suositaneet muun muassa, että kun opettaja-tutkija ylittää 1600 tunnin vuotuisen normiaikansa, hänen tulee vaatia korvaus ylityöstä tai kieltäytyä esitetystä työtehtävästä. Yliopiston traditionaalinen aikakäsitys sotii näitä työsuojellisia näkökohtia vastaan. Ihannetutkija on sellainen, joka uhraa yksityiselämänsä, perheensä ja yöunensa tutkimuksen alttarille. *Tiede*-lehden naistutkijoiden "Huippututkija" -haastattelussa korostettiin Piia Leppälän (2006) mukaan tiukkoja aikatauluja ja ajankäyttöä, jossa ei ole sijaa vapaa-ajalle. Haastateltavat totesivat muun muassa, että "aikaa on vain perheelle ja työlle" tai "hän sanoo ajattelevansa työasioita jonkin verran myös vapaa-aikanaan – sikäli kuin sellaista on". Leppälä kirjoittaa, että huippututkijoilla ei riitä juuri muuhun aikaan kuin tutkimuksen tekemiseen (Leppälä 2006, 41).

Paljon keskusteltu yliopistojen pätkätyöläisyys synnyttää aikataulutettua kiirettä. Nuoret tutkijanaiset lykkäävät perheen perustamista ja lasten synnyttämistä mahdollisimman myöhäiseksi, sillä he tiedostavat kovan kilpailun, ja lasten synnyttäminen aiheuttaa väistämättä keskeytyksiä tutkijan aikaan. Nykyisin ajatellaan, että yksilöt ovat vastuussa siitä, mihin he aikaansa käyttävät, tai tuhlaavat. Niinpä tutkija, joka ei ole saanut "aikaan" (sic) riittävästi tutkimusta, on käyttänyt aikaansa huonosti tai jopa tuhlailevasti. Sen sijaan tuottelias tutkija on osannut allokoida menonsa ja tekemisensä optimaali-

sesti. Usein kuulee väitteitä, joiden mukaan erityisesti naistutkijat ovat huonoja profiloitumaan ja tekemään urasuunnitelmia ja että he tekevät huonoja aikabudjettejia.

Yliopiston opettaja-tutkijan aikaa vievät lisääntyneet hallinnolliset rutiinit ja kokoukset, opiskelijoiden neuvonta, opastus ja palvelu, uuden opetusteknologian omaksuminen, uusien opetussisältöjen suunnittelu ja uuden opiskelu opettamista varten. Mitä enemmän tutkimuksesta poikkeavia harrastuksia on, sitä varmemmin niistä tulee tutkimuksen aikasyöppöjä. Sosiaalinen elämäkin vie kallisarvoista tutkijan aikaa.

Niin&Näin-lehden päätoimittaja Mikko Lahtinen kuvaa pääkirjoituksessaan "Vaihtoehdot vähissä" (1/2006) hätäistä yliopistoa. Lahtisen mukaan tutkijaa painavat toisaalta valtamedian vaatimukset julkistaa keskeneräistä työtä ja latteuttaa omia tekstejä lyhyiksi ja pintapuolisiksi. Toisaalla taas yhä useammat tieteenharjoittajat kirjoittavat yhä kapeammista aiheista yhä kiireisemmin omiin erikoisjulkaisuihinsa. Tutkijan elämä tempoilee projektista ja projektisuunnitelmasta toiseen. Lahtinen väittää, että lukeneisuus, kriittinen maailmankatsomus ja monipuolinen tieteiden ja muun kulttuurin tuntemus ovat pelkkä sivuseikka tai 'luksusta' tutkijalle. Kun hätiköidään ja tingitään ajasta, ei saavuteta tavoitteita. Teoreettisia perusteluita ja pitkiä päättelyketjuja ei rakenneta hädän kanssa tai vain ohimennen asiaan paneutuen. Levoton ja julkaisumääriin tuijottava nykytiede ei enää pysty tuottamaan suurteoksia tai ajattelun mestariteitä. Paniikkimainen tekstien tuottaminen julkaisu-luettelon kasvattamiseksi aiheuttaa pitäytymistä näpertelyyn ja detaljeihin. (Mikko Lahtinen 2006, 3–4.)

IRTI SYMBOLISESTA!

Tarkoituksellisesti käytän nyt väliotsikkona Iris Ruohon jo aikaa sitten pitämän naistutkimuskurssin teemaa. Miten naisten aika ja tila voisivat muotoutua toisin kuin Lahtisen hätäisessä yliopistossa? Tarvitsemme kenties Julia Kristevan esittämää "syyllyttämättömän äitiyden pelipanosta" (Kristeva 1993, 180). Tällöin äitiydestä eli kiireettömyydestä, huolehtimisesta, hoivaamisesta, sanalla sanoen välittämisestä tuleekin kristevalaisittain – luomista.

Mikko Lahtinen povaa nykykehityksen johtavan siihen, että tutkijan loppusijoituspaikkoina avautuvat vain hätäinen ja levoton akateeminen maailma tai hätäinen ja levoton valtamedian maailma. On vielä kolmaskin maailma, jonka luo Julia Kristevan sanoin *kolmas sukupolvi*. Kristeva kirjoittaa, että "(V)astedes toinen ei ole minulle paha muukalainen, ulkoinen syntipukki: toinen sukupuoli, toinen luokka, toinen rotu, toinen kansa. Minä olen *uhri- ja pyöveli*, sama ja toinen, samanlainen ja muukalainen." (Emt., 183) Kristevaa tulkiten toinen tutkija-opettaja-oppilas ei ole kilpailija muutoin kuin sellaisessa symbolisen järjestelmässä, joka edellyttää kilpailua. Toisia tai muukalaisia ei ole luovuutta ylläpitävässä ja tuottavassa kolmannen sukupolven maailmassa, missä tieto ja ymmärrys ovat yhteistä varantoa eivätkä kenenkään toisen hallussa, kenenkään luksusta. Kilpailu ajasta ja julkaisujen määrästä osoittautuu tässä katsannossa turhaksi. Kaikki pyrkivät parhaimpaan mahdolliseen ymmärrykseen. Jos kolmannen sukupolven yliopistossa joku astuu tutkijan työssään sivummalle esimerkiksi perhesyiden vuoksi, hän voi palata

alati avointen ovien kautta uudelleen Alma Materiinsa. Opiskelijat eivät ole opettajan toisia, vaan tutkijakollegoja.

Tiivistän edellä sanotun konkreettiseksi esityksiksi naistutkijoiden aseman parantamiseksi yliopistossa. Näihin seikkoihin on kiinnitetty huomiota myös Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen teettämässä tasa-arvoraportissa (Minna Nikunen 2006). Naistutkijoiden uran kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota tutkijoiden yhtäläisiin mahdollisuuksiin uran luomisessa. Tutkijoiden verkostoituminen ja pätevän, omistautuvan ohjauksen saaminen on ratkaisevaa. On edelleen korostettava opetuksen ja tutkimuksen vuorovaikutusta ja annettava myös meritoitumisessa arvoa 'näkymättömälle työlle', opiskelijoiden neuvonnalle, ohjaamiselle ja arkiselle opetukselle. On kiinnitettävä konkreettisesti huomiota sukupuolten erilaisiin aikaresursseihin eri elämäntapa- vaiheissa. Tutkijoille ja opettajille on luotava mahdollisuuksia olla riippumattomia aikatauluista ja mahdollisuus henkilökohtaiseen aikaan. Tähän voidaan päästä esimerkiksi sapattivapaajärjestelyillä, jotka edistävät tutkijuutta. Kenestäkään ei saa tulla opetuskonetta tai hätäistä julkaisutehtailijaa. Jolleivät edellä kuvatut piiloiset käytännöt muutu, naiset jäävät vieläkin yliopistoissa apu-työvoimaksi, joka tekee näkymättömällä toiminnallaan hajamielisten kuttaperkkaprofessorien uran mahdolliseksi, mutta jättää omat mahdollisuutensa käyttämättä.

Kirjallisuus

- Kristeva, Julia (1993) Puhuva Subjekti. Tekstejä 1967–1993. Suom. Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo, Riikka Stewen. Gaudeamus, Tampere.
- Leppälä, Piia (2006) Tiedenaisten tutkijakuvat. Aineistona suomalainen Tiede-lehti. Mediatutkimuksen pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.
- Lahtinen, Mikko (2006) Vaihtoehdot vähissä. Niin&Näin 1/2006, pääkirjoitus s. 3–4.
- Lehtonen, Mikko (2004) Kolumni, Aamulehti toukokuu 2004.
- Nikunen, Minna (2006) "Ei mikään katastrofi kuitenkaan". Selvitys sukupuolten välisestä tasa-arvosta Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Tampereen yliopisto.
- Ylijoki, Oili-Helena (1998) Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisointi. Vastapaino, Tampere.